

Adam Bohorič, prvi slovenski prevajalec latinskih heksametrov

Kajetan Gantar

Slovenska akademija znanosti in umetnosti, II. razred za filološke
in literarne vede, Novi trg 3, SI 1000 Ljubljana, kajetan.gantar@siol.net

V razpravi je predstavljen Adam Bohorič kot prvi slovenski prevajalec klasičnih heksametrov – objavil jih je v drugem delu svoje latinsko pisane slovnice slovenskega kranjskega jezika (*Arcticae horulae succisivae, de Latino Carniolana literatura / Proste zimske urice o latinsko-kranjski pismenosti*), in sicer v poglavju o skladnji (De syntaxi). Gre za 81 prevodov (večinoma z rahlimi parafrazami, le redko dobesedni prevod) latinskih stavkov v slovenščino, med katerimi prevladuje Vergilij (20 prevodov), sledijo pa mu Ovidij, Horacij, Juvenal, Terencij in Plavt.

In der Abhandlung wird Adam Bohorič als erster slowenischer Übersetzer klassischer Hexameter vorgestellt. Die Übersetzungen veröffentlichte er im zweiten Teil seiner auf Latein verfassten Grammatik der slowenischen (krainischen) Sprache (*Arcticae horulae succisivae, de Latino Carniolana literatura / Proste zimske urice o latinsko-kranjski pismenosti*), und zwar im Abschnitt zur Syntax (De syntaxi). Es handelt sich um 81 Übersetzungen lateinischer Sätze ins Slowenische; es überwiegen leichte Paraphrasierungen, wörtliche Übersetzungen sind selten. Viele der übersetzten Sätzen stammen von Vergil (20), verhältnismäßig weniger von Ovid, Horaz, Juvenal, Terenz und Plautus.

Ključne besede: Adam Bohorič, *Arcticae horulae succisivae / Proste urice zimske*, latinski heksameter, prevajanje

Schlüsselwörter: Adam Bohorič, *Arcticae horulae succisivae / Proste urice zimske*, lateinischer Hexameter, Übersetzung

Adam Bohorič je nehote, čeprav gotovo ni imel nobenih takih namenov, s svojo slovensko slovnico *Arcticae horulae* – vsaj fragmentarno – poleg drugega postal tudi prvi slovenski prevajalec latinskih heksametrov in tudi nekaterih drugih latinskih klasičnih verzov. Drugi del svoje slovnice je (po vzoru Melanchthona) oddvojil od pravopisja (*orthographia*) in oblikoslovja (*etymologia*), ga naslovil kot *sintakso* in mu dal tudi samostojno paginacijo. V tem delu svoje slovnice je skladenjske značilnosti slovenščine rad ponazarjal s prevajanjem latinskih stavkov; takšnih ponazarjalnih stavkov najdemo skupno 81. Več kot polovica (48) jih je povzeta po latinskih proznih piscih, nekateri dobesedno, še večkrat pa z rahlimi odtenki in parafrazami, ki so prirejene po Ciceronu.

Manjšo polovico vseh takih primerov pa predstavljajo citati, vzeti iz klasičnih latinskih pesnikov, med katerimi daleč prevladuje Vergilij. Iz Vergilija je vzeta četrtnina teh primerov (20), kar najbrž ni slučaj.¹ Bohoriča lahko upravičeno označimo kot našega prvega prevajalca Vergilija, saj je prevedel trikrat več Vergilijevih heksametrov v primerjavi s šestimi verzi iz prve Ekloge, kolikor je poslovenjenih v Pohlinovem metričnem dodatku h *Kranjski gramatiki*, ki se večkrat navaja kot prvi poskus prevajanja Vergilija v slovenščino in je izšla skoraj dve stoletji pozneje.

In zakaj se pojavlja ravno Vergilij v tolikšnem obsegu? Najbrž zato, ker je že od Dantejeve Božanske komedije veljal za »očeta evropskega Zahoda« (*Vater des Abendlandes*).² Znano je npr., da je tržaški škof Peter Bonomo s študenti teologije, med katerimi je bil tudi mladi Primož Trubar, rad prebiral in interpretiral Vergilija (Slodnjak 1968: 20; Rupel 1956: 206).³ Zanimivo je tudi, da se med inkunabulami, ki jih hranijo slovenske biblioteke, trikrat pojavi Vergilij, večkrat kot kateri koli drugi antični pesnik (Gspan, Badalič 1957: 845–847).

Vergiliju v Bohoričevi sintaksi po številu citatov sledijo Ovidij (7), Terencij (5), Horacij (3), Juvenal (2) in Plavt (1). V metričnem pogledu med pesemskimi citati prevladujejo heksametri, ki jih je 27, poleg njih se pojavijo tudi štirje metrično sorodni pentametri. Nekoliko nas preseneča, da so trije primerki iz Horacija precej netočno, lahko bi rekli, površno citirani. Prvi od teh primerkov sploh ni v heksametru, ampak v precej okrnjenem sapfiškem enajstercu; pri tem gre za prvi verz ene najbolj znanih in največkrat citiranih Horacijevih pesmi (C. I 22): *Integer vitae scelerisque purus*. Ob tem se nehote poraja vtis, da Horacij Bohoriču ni bil tako pri srcu kot Vergilij ali Ovidij, ki po številu citatov zavzema drugo mesto. Naj posebej poudarim, da so v Bohoričevi slovnici (razen enega)⁴ vsi Ovidijevi heksametri presenetljivo točno in zvesto citirani in povsod tudi smiselno lepo prevedeni.

Šest citatov iz komediografov Terencija in Plavta seveda ni v daktilskih heksametrih, saj se heksametri v rimskih komedijah le izjemoma pojavijo. Verzi iz komedij so citirani kot nekoliko okrnjeni jambski ali trohejski senarji in septenarji. V zahtevno metrično branje teh metričnih obrazcev se Bohorič (podobno

¹ Podrobnejši podatki in citati, ne samo iz Vergilija, ampak tudi iz drugih pesnikov, so navedeni v mojem prispevku, objavljenem v nemščini pred 50 leti, prim. Gantar 1971.

² V novejšem času se naziv vse pogosteje pojavlja zaradi naslova ene najodmevnejših publikacij nemškega esejista Theodorja Haeckerja: *Vergil – Vater des Abendlandes* (München 1935).

³ France Kidrič (1929–1938: 28) piše o Primožu Trubarju, da »njegovo znanje antične latinske literature najbrž ni segalo mnogo preko Vergila«.

⁴ Gre za verz na strani 15 (*Remo cum fratre Quirinus iura dabant*), ki ga nisem mogel identificirati.

kot njegov vzornik Melanchthon) gotovo ni poglobljal.⁵ Plavt se pojavi samo enkrat, in sicer v citatu iz komedije o loncu (*Aulularia*). Petkrat bolj pogostno citiranje Terencija (v primerjavi z enim samim citatom iz Plavta) ne preseneča, saj je veljal Terencij zaradi neoporečne čistosti svojega latinskega besedišča, še bolj pa vsebinsko zaradi dostojnosti, humanosti in vzgojnosti svojih komedij v zgodnjem srednjem veku, že v desetem stoletju,⁶ še bolj pa v obdobju humanizma, zlasti pri šolnikih, za zelo priporočljivo in cenjeno šolsko berilo.

Med heksametri so nekateri v celoti točno navedeni, drugi pa samo okrnjeno citirani in prevedeni. Bohorič ob prevajanju heksametrov vsekakor ni podlegel skušnjavam, ki so pozneje več kot sto let vznemirjale slovenske prevajalce (sicer so veliko bolj vznemirjale prevajalce grškega Homerja kot pa latinskega Vergilija), da bi poskušal poleg prevoda ohranjati tudi metrično shemo heksametra in jo prilagajati slovenski akcentuaciji ter ritmiki. Seveda je šlo ob tem, pod nemškim vplivom in po nemških predlogah ter vzorcih, za dolgo udomačeno (pri nas še zdaj priljubljeno) tako imenovano *skandiranje*, z drugimi besedami, šlo je za akcentuacijski sistem branja in recitiranja heksametrov.⁷ Vseeno pa je simptomatično, da je v večini Bohoričevih prevedenih primerov opazna (verjetno spontana) težnja po prevladovanju daktilov, ki že od nekdaj predstavljajo osnovo tako imenovanega *herojskega heksametra* (po slovensko tudi *daktilski šestomer*), o čemer se je pri nas pozneje, zlasti v drugi polovici devetnajstega stoletja, razvnela slovita *pravda za slovenski šestomer*.

Za slovensko literarno zgodovino pisje je značilno, da se v njem – razen ob protestantizmu in morda tu pa tam ob Prešernu ali kakem uveljavljenem pesniku (Oton Župančič, Alojzij Gradnik) – razmeroma malo pozornosti posveča prevajanju, še posebej malo prevodom poezije, čeprav so prav prevodi nedvomno v veliki meri vplivali tudi na razvoj slovenske izvirne pesniške ustvarjalnosti. Izjemo predstavljajo samo najstarejša obdobja naše literarne zgodovine, ki si

⁵ Poglobljen študij Plavta in njegove metrike se namreč začne šele tri stoletja pozneje, za kar ima nedvomno največ zaslug Friedrich Ritschl (1806–1876), ki se je v zgodovino klasične filologije zapisal s častnim nazivom kot *sospitator Plauti*. O zahtevnih dilemah metričnega branja Plavtovih komedij prim. večkrat ponatisnjeni univerzitetni učbenik Cesare Questa, *Introduzione alla metrica di Plauto* (Bologna 1987).

⁶ Terencij, ki slovi kot eden prvih glasnikov humanizma v rimski književnosti (eden njegovih najslavnejših verzov se glasi: *homo sum, humani nil a me alienum puto* = *človek sem, nič človeškega mi ni tuje*), je v srednjem veku, že v desetem stoletju našel odlično in zvesto posnemovalko (oziroma skoraj tekmo) v redovnici Hrotsvithi von Gandersheim, ki je po Terencijevem vzoru in pod njegovim vplivom napisala šest komedij s hagiografsko vsebino. Prim. K. Gantar (2007: 14–17).

⁷ Menda se avtentičnemu antičnemu branju heksametrov in drugih verzov lahko še najbolj približujejo govorniki narodnosti, ki dajejo tudi v izgovarjavi svoje materinščine večji poudarek vlogi kvantitete, tako npr. finščina (med slovanskimi govorniki pa morda češčina).

jih skoraj ni mogoče predstavljati brez omembe slovenskih prevodov Svetega pisma in bogoslužnih besedil. Po drugi strani pa se med posvetnimi besedili le redkokdaj pojavi omemba ducata prevedenih Vergilijevih in Ovidijevih verzov, kot npr. v že omenjenem Pohlinovem metričnem dodatku h *Kranjski gramatiki* (1768).⁸ In vendar je Bohorič skoraj dve stoletji pred Pohlinom v svoji slovnici objavil vsaj delne ali pa tudi kompletne prevode 32 posamičnih heksametrov, iztrganih iz celovitega konteksta Vergilijevih, Ovidijevih, Horacijevih in Juvenalovih pesnitev oziroma iz njihovih pesniških zbirk.

Seveda Bohorič pri tem a priori ni imel namena razkazovati svoje prevajalske spretnosti, ampak je navajal primere pač v funkciji ponazarjanja sintaktičnih posebnosti slovenščine. Zanimivo je, da npr. Kozma Ahačič v svoji prvi knjigi *Zgodovina misli o jeziku in književnosti na Slovenskem*, ki posveča protestantski terminologiji za prevod in za prevajanje zelo zanimivo, izčrpno in obsežno poglavje na 25 straneh z naslovom Misel o prevajanju in prevajalska praksa, Adama Bohoriča nikjer ne omenja. Še bolj zanimivo, da Bohoriča problemi prozodije kot take očitno niso zanimali, čeprav jim je njegov vzornik Melanchthon posvečal veliko pozornost.⁹ To nas še bolj preseneča, ker je znano, kako veliko pozornost je Adam Bohorič posvečal glasbi in petju, med drugim tudi kot rektor stanovske šole v Ljubljani,¹⁰ problemi prozodije pa so seveda s petjem tesno povezani. Na to je opozoril že Jože Pogačnik:

[...] obstaja še problem, ki pa je izredno značilen, zakaj je avtor v poglavju o metriki odstopil od Melanchthonove knjige ter spregovoril samo o naglasu. Slovenska reformacijska verzifikacija je v osemdesetih letih de facto že izpovedovala silabotonično načelo, čeprav se je de iure še vedno prištevala k silabičnemu. Bohoričeva edina izvirna pesem (*Ena druga otročja pejsen*), objavljena 1584. in 1595. leta, ima v svojih 28 kiticah izrazito akcentuacijsko osnovo. To bi kazalo, da je Bohoričeva zasluga velika ne samo na področju šolstva in slovenske kulturne zavesti, marveč tudi na področju slovenske verzifikacijske tehnike. (Pogačnik 1968: 160)

⁸ Prim. Marko Pohlin (1768: 181), kjer je prevedenih šest heksametrov iz prve Vergilijeve ekloge, na naslednji strani (182) pa trije distihi iz devete Ovidijeve pesmi v zbirki *Heroides* (Dejanirino pismo), torej vsega skupaj dvanajst verzov – devet heksametrov in trije pentametri.

⁹ Melanchthon je leta 1526 napisal celo razpravo z naslovom *Prosodia*, ki pa nikoli ni bila izdana samostojno, ampak vedno skupaj z latinsko skladnjo. Prim. Kozma Ahačič (2007: 82).

¹⁰ Na to je opozarjal že Štrekelj (2012: 182–183) v svojih predavanjih o slovenski književnosti na graški univerzi v letih 1899–1901: »Bohorič je bil velik prijatelj muzike ... V zvezi s Spindlerjem je zlasti skrbel za nego muzike ...« O tem je pozneje obširno pisal tudi Rupel (1956: 257): »Škoda je, da se ni ohranila obsežna Bohoričeva zbirka z dva tisoč skladbami, ker bi nas ta gotovo veliko bolje poučila o slovenski glasbeni kulturi v 16. stoletju.«

Kot kažejo relevantne raziskave, Adamu Bohoriču, čeprav se je očitno zavedal morfoloških in sintaktičnih enkratnih posebnosti slovenščine, preučevanje teh ni bila njegova prvenstvena naloga. Daleč pomembnejšo vlogo in poslanstvo je videl v funkciji ponazarjanja in poudarjanja podobnosti slovenščine z latinščino, ki jo je kot poudarjen humanist oboževal in skoraj v zvezde koval, zato je v neizprosni jezikovni logiki latinščine videl najvišji, skoraj nedosegljiv ideal možnega jezikovnega izražanja. V tem pogledu bi ga lahko – bolj kot za polnokrvnega luteranca – raje označevali kot enega naših prvih resničnih humanistov v najžlahtnejšem pomenu besede. Mislim, da se Bohorič od vseh drugih vodilnih predstavnikov našega protestantizma razlikuje v dvojem: prvič, edini med njimi ni klerik, ampak laik, in drugič, najvišji jezikovni ideal mu je bila latinščina, v kateri je videl in občudoval najbolj logično osmišljeno skladnjo in tudi najlepše ubesedeno semantiko, ne pa toliko slovenščina sama po sebi. Nasprotno pa se v poudarku na slovenščini kot maternem jeziku Primož Trubar profilira kot najbolj avtentičen in najzvestejši učenec Martina Lutra, ki je poslej (tudi v očeh tako imenovanih papistov) v nemškem prostoru obveljal in še velja danes za utemeljitelja knjižne visoke nemščine (*hochdeutsch*). Ob Bohoriču imamo nasproten vtis, da vidi kot laik in humanist svoj najvišji vzor v Filipu Melanchthonu, ki je med sodobniki, čeprav ostaja sicer vseskozi zvest Lutrovemu verskemu izročilu, užival sloves velikega učitelja Nemčije (*praeceptor Germaniae*); in nanj se Bohorič v predgovoru s ponosom sklicuje kot na svojega učitelja blagega spomina, ki mu nikjer ni enakega (*vir incomparabilis piae memoriae*), zato ga mora vedno z vsem spoštovanjem omenjati (*perpetuo observandus*). Ta dvojni poudarek, po katerem se Bohorič razlikuje od drugih predstavnikov našega protestantizma, je poudaril že Mirko Rupel (1956: 249) na zaključku svojega temeljnega prispevka o njem: »Škoda, da ni kot prvi laični pisatelj in najizrazitejši humanist med našimi protestanti še kaj več napisal in objavil.«¹¹

V prevajanju antičnih posvetnih pesemskih besedil v slovenščino Adam Bohorič dejansko ni imel nobenega predhodnika. V sami Bibliji se (vsaj v Novi Zavezi, kolikor mi je znano) enkrat samkrat pojavi primer prevoda kakega posvetnega heksametra, in še to le v okrnjeni obliki, in sicer v Apostolskih delih 17,28, kjer je dobessedno citiran hemistih iz izgubljene pesnitve *Phainómena* helenističnega pesnika Arata (iz tretjega stoletja pr. Kr.).

Zanimivo, da se med starejšimi pisci slovenske literarne zgodovine npr. Ivan Grafenauer Bohoričevih prevedenih heksametrov nikjer ne dotakne, čeprav sicer o Bohoričevem odkrivanju slovničnih posebnosti slovenščine nima tako slabega

¹¹ Zanimivo, da tudi Primož Simoniti v obeh verzijah svoje monografije o humanizmu, tako v slovenski kot poznejši nemški izdaji, podčrtuje poteze, ki Bohoriča družijo s pojavi humanizma na Slovenskem. Prim. Simoniti (1979) in Simoniti – Wakounig (2008).

mnenja kot nekateri drugi filologi.¹² Najbolj podcenjujočo sodbo o Bohoričevih ponazoritvenih latinskih primerkih je izrekel France Kidrič (1925: 50) že leta 1925 (v svojem geslu v SBL o Adamu Bohoriču), češ da »prednaša v sintaksi slabo izbrane primere v zelo slabem prevodu.« Štiri leta pozneje (Kidrič 1929–1938: 71) to oceno skoraj dobesedno ponovi v *Zgodovini slovenskega slovstva*. S to strogo oceno, ki jo je izrekel kot vsevedni profesor latinščine nekemu zanj očitno podpovprečnemu učencu, pa se ne moremo strinjati, zato jo je treba korigirati; in mislim, da je bil podobnega mnenja tudi pokojni Jože Toporišič.¹³ Morda Bohoričevi primerki obravnavanih latinskih verzov res niso najbolj posrečeno izbrani za ponazoritev nekaterih slovničnih posebnosti slovenščine. So pa posrečeni z nekega drugega vidika. Vsi ti primerki predstavljajo namreč nekak mozaik, lahko bi rekel, nekako miniaturno antologijo nekaterih najbolj priljubljenih verzov iz šesterice vrhunskih latinskih pesnikov (Plavt, Terencij, Vergilij, Horacij, Ovidij, Juvenal) prvič v slovenskem prevodu. Pri tem so odmiki od pravilnega razumevanja izvirne dikcije razmeroma redki, saj jih v nekem smislu odtehta bogastvo slovenskega besedišča. Ob tem je treba še posebej poudariti dejstvo, da gre skoraj izključno za prevode antičnih posvetnih besedil, pri katerih se ni bilo mogoče naslanjati na predhodnike, npr. na morebitno katoliško liturgično ali na evangeličansko homiletično izročilo. Skratka, gre dejansko, kot brez pretiravanja lahko poudarimo, za pionirski podvig, ki se ga je lotil Bohorič kot prvi slovenski prevajalec ne religioznih, temveč izrazito laičnih klasičnih latinskih pesnikov. Seveda bi bilo pretirano trditi, da je s tem Bohorič začel klasični latinski poeziji na stežaj odpirati prevajalska vrata v slovensko književnost. Bohorič v tem pogledu ni odpiral kake prevajalske šole, saj za sabo v tem ni vzgojil nadaljevalcev in tudi ni zapustil kakih naslednikov. Ko je skoraj dvesto let za njim Marko Pohlin na koncu svoje *Kranjske gramatike* dodal omenjeno poglavje o spevorenosti (*Von der Thonsprechung*) in svoja izvajanja ponazoril z Devovim prevodom odlomka iz Vergilijeve prve Ekloge in odlomka iz Ovidijeve devete Heroide, ni imel pojma o Bohoričevih fragmentarnih, a vendar številčnejših prevodih heksametrov iz obeh latinskih pesnikov, kaj šele, da bi se na Bohoriča skliceval kot na svojega predhodnika ali vzornika.

¹² Ivan Grafenauer v svoji *Kratki zgodovini starejšega slovenskega slovstva* (1979, ki je v bistvu prenovljen natis knjige z enakim naslovom, prvič objavljene že leta 1917), na strani 117 izraža sodbo, da »obsega Bohoričeva slovnica tudi dosti dobrih migljajev, čeprav jih še sam ni znal praktično uporabljati.«

¹³ Prim. zadnjo opombo pod črto v Toporišičevi spremni študiji k dvojezični izdaji (Toporišič 1987: 327, op. 37).

Literatura

Kozma AHACIČ, 2007: *Zgodovina misli o jeziku in književnosti na Slovenskem: Protestan-tizem*. Ljubljana: Založba ZRC.

Adam BOHORIČ, 1584: *Arcticae horulae. Die erste Grammatik der slowenischen Sprache*. Wittenberg 1584, II. Teil: *Untersuchungen*. München: Dr. Dr. Rudolf Trofenik.

Adam BOHORIZH – Jože TOPORIŠIČ, 1987: *Arcticae horulae succisivae*. Prevedel in sprem-no študijo napisal Jože Toporišič. Maribor: Založba Obzorja.

Kajetan GANTAR, 1971: Adam Bohorič als slowenischer Übersetzer aus der lateinischen Sprache. *Arcticae horulae. Die erste Grammatik der slowenischen Sprache*. Wittenberg 1584. II. Teil: *Untersuchungen*. München: Dr. Dr. Rudolf Trofenik. 98–108.

– –, 2007: Terencijeva komedija »Dekle z otoka Androsa«. *Terencij, Dekle z otoka Androsa*. Ljubljana: Študentska založba Litera. 5–22.

Ivan GRAFENAUER, 1973: *Kratka zgodovina starejšega slovenskega slovstva*. Celje: Mo-horjeva družba.

Alfonz GSPAN – Josip BADALIČ, 1957: *Inkunabule v Sloveniji (Incunabula, quae in Slovenia asservantur)*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti. 845–847.

France KIDRIČ, 1925: Bohorič Adam. *Slovenski biografski leksikon* I. Ljubljana: Zadružna gospodarska banka. 49–52.

– –, 1929–1938: *Zgodovina slovenskega slovstva od začetkov do Zoisove smrti*. Ljubljana: Slovenska matica. P. 71.

Jože POGAČNIK, 1968: *Zgodovina slovenskega slovstva I*. Maribor: Založba Obzorja.

Marko POHLIN, 1768: *Kraynska grammatika – Bibliotheca Carnioliae* (Znanstvenokritična izdaja, ur. Jože Faganel, ponatis Fundacije Dr. Bruno Breschi 2003), Laybach: Verlag bey Lorenz Bernbacher.

Cesare QUESTA, 1987: *Introduzione alla metrica di Plauto*. Bologna: Patron editore.

Mirko RUPEL, 1956: Reformacija. *Zgodovina slovenskega slovstva (I) do začetkov romantike* (ur. Lino Legiša – Alfonz Gspan). Ljubljana: Slovenska matica.

Anton SLODNJAK, 1968: *Slovensko slovstvo*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Primož SIMONITI, 1979: *Humanizem na Slovenskem in slovenski humanisti do srede XVI. stoletja*. Ljubljana: Slovenska matica.

Primož SIMONITI-WAKOUNIG, 2008: *Humanismus bei den Slowenen*. Herausgegeben und bearbeitet von Marija Wakounig, übersetzt von Jože Wakounig. Wien: Verlag der Österrei-chischen Akademie der Wissenschaften.

Karel ŠTREKELJ, 2012: *Zgodovina slovenskega slovstva I–II* (ur. Matija Ogrin). Ljubljana: Založba ZRC – Slovenska akademija znanosti in umetnosti – Karl-Franzens-Universität Graz.

Povzetek

ADAM BOHORIČ, PRVI SLOVENSKI PREVAJALEC LATINSKIH HEKSAMETROV

Adam Bohorič je nehoti, čeprav gotovo ni imel nobenih takih namenov, s svojo slovensko slovnico *Arcticae horulae* – vsaj fragmentarno – poleg drugega postal tudi prvi slovenski prevajalec latinskih heksametrov in tudi nekaterih drugih latinskih klasičnih verzov. Drugi del svoje slovnice je (po vzoru Melanchthona) oddvojil od pravopisja (*orthographia*) in oblikoslovja (*etymologia*), ga naslovil kot *sintakso* in mu dal tudi samostojno paginacijo. V tem delu svoje slovnice je skladenjske značilnosti slovenščine rad ponazarjal s prevajanjem latinskih stavkov; takšnih ponazarjalnih stavkov najdemo skupno 81. Več kot polovica (48) jih je povzeta po latinskih proznih piscih, nekateri dobesedno, še večkrat pa z rahlimi odtenki in parafrazami (zlasti po Ciceronu).

Približno dobro tretjino takšnih primerov predstavljajo citati iz latinskih klasičnih pesnikov, med katerimi daleč prevladuje Vergilij, iz katerega je vzeta četrtnina vseh ponazarjalnih primerov (20), sledijo mu Ovidij, Horacij, Juvenal, Terencij in Plavt). V metričnem pogledu med verzificiranimi citati prevladujejo heksametri, ki jih je trideset, zraven so še štirje pentametri. Med heksametri so nekateri v celoti navedeni, drugi pa le okrnjeno citirani in prevedeni.

Bohorič ob tem ni podlegel skušnjavi, ki je pozneje več kot sto let vznemirjala slovenske prevajalce (sicer veliko bolj prevajalce grškega Homerja kot pa latinskega Vergilija), da bi poleg prevoda skušal tudi metrično shemo heksametra prilagoditi slovenski ritmiki (oziroma pri nas bolj udomačenemu akcentuacijskemu sistemu). Vseeno pa je simptomatično, da je v večini prevedenih primerov opazna (morda povsem spontana) težnja po prevladovanju daktilov, ki so pač že od nekdaj predstavljali temeljno osnovo tako imenovanega »herojskega heksametra«.

Zusammenfassung

ADAM BOHORIČ, DER ERSTE SLOWENISCHE ÜBERSETZER LATEINISCHER HEXAMETER

Mit seiner slowenischen Grammatik *Arcticae horulae* wurde Adam Bohorič ungewollt und unabsichtlich zum ersten slowenischen Übersetzer klassischer lateinischer Hexameter. Nach Vorbild Melanchthons trennte er den zweiten Teil seiner Grammatik von der Rechtschreibung (*orthographia*) und Formenlehre (*etymologia*), betitelte ihn mit der Bezeichnung *syntax* und stattete ihn mit selbstständiger Paginierung aus. In diesem Teil der Grammatik veranschaulichte er die syntaktischen Eigenschaften des Slowenischen überwiegend mit Übersetzungen lateinischer Sätze. So finden sich in der Grammatik insgesamt 81 solche illustrierenden Sätze. Mehr als die Hälfte davon (48) sind Zitate lateinischer Prosaisten, einige wurden wörtlich und mehrere davon in der Form leichter Paraphrasen nach Vorbild Ciceros übersetzt.

Ungefähr ein Drittel der Beispiele stellen Zitate lateinischer klassischer Dichter dar, allen voran Vergil mit 20 Beispielen; es folgen Ovid, Horaz, Juvenal, Terenz und Plautus. In metrischer Hinsicht überwiegen Hexameter, und zwar mit 30 Beispielen; dazu finden sich vier Pentameter. Einige Hexameter sind vollständig übersetzt, einige lediglich teilweise zitiert und übersetzt.

Bei der Übersetzungsarbeit geriet Bohorič nicht in Versuchung, von welcher später mehr als hundert Jahre slowenische Übersetzer des Homer und Vergil beunruhigt waren, nämlich die Versuchung, das metrische Schema des Hexameters an die slowenische Rhythmik bzw. Akzentuierung anzupassen. Es ist trotzdem symptomatisch, dass bei den meisten übersetzten Beispielen eine eher spontane Neigung zu Daktylen bemerkbar ist, zumal diese seit je die Grundlage für den sogenannten heroischen Hexameter darstellten.